

Kuningavõim ja kuninglik templipoliitika Sumeris ja Akkadis 2500–2154 eKr¹

Vladimir Sazonov

Teesid: Käesolev artikkel käsitleb Sumeri ja Akkadi kuningavõimu küsimusi, riikliku ideoloogia arenguid ning valitsejate poliitikat templite suhtes muistses Sumeris 3. eelkristliku aastatuhande teisel poolel.

Märksõnad: Akkad, dünastia, ideoloogia, Kiš, kuningavõim, Lagaš, Nippur, poliitika, preester, religioon, Sargoniidid, Sumer, tempel, Umma, Ur, Uruk, valitseja

Sissejuhatus

Artiklis tuleb vaatluse alla *varadünastilise ajastu*² teise poole ja *Akkadi ajastu*³ valitsejate poliitika templite suhtes.

Kuna varadünastilise ajastu esimesest poolest puuduvad andmed kuningate templipoliitika kohta, on vaatlusalune periood piiritletud aastatega *ca* 2500–2154 eKr, ehk siis varadünastilise ajastu teine pool ja Akkadi ajastu tervikuna. Kuna seegi periood on väga pikk, ei käsitle siinkirjutaja kõiki aspekte (see poleks ka võimalik), vaid peatub mõningatel huvitavamatel momentidel – eelkõige sellel, kuidas üritasid valitsejad kontrollida templeid või siduda ennast templitega. Kuna esimesed kindlad kirjalikud andmed valitseja ja templite suhetest Lõuna-Mesopotaamias on meil olemas alates varadünastilisest aja-järgust, valiski autor just selle perioodi.

Hilisem periood, mida autor vaatlleb, on Akkadi ajastu, mis järgnes varadünastilisele ajastule ja oli aeg, mil Mesopotaamia poliitikas, ideoloogias ja religioonis toimusid mitmed drastilised (vahel lausa tormilised) muudatused, mis kajastusid ka valitseja ja preesterkonna omavahelistes suhetes ehk teisisõnu templipoliitikas. Sel ajastul rajati esmakordselt ajaloos tsentraliseeritud tüüpi suurriik – Akkadi impeerium, selle rajas akkadlane Sargon 24. sajandil eKr.

Varajane Sumeri kuningavõim

Varajane Sumeri kuningavõim tekkis 3. eelkristliku aastatuhande esimesel poolel, ja see protsess oli pikaajaline (Franke 1995; Cohen 2005; Sazonov 2007a: 2001–2031; Selz 1998: 281–343; Jemeljanov 2009; Brisch 2011; Bock 2012).

Ei tohi unustada, et valitseja oli varadünastilises Sumeris väga tihedalt seotud templi institutsiooniga ja sõltus paljuski preesterkonnast, samas mängis ta märgatavat rolli ka oma riigi kultusel. Valitseja renoveeris templeid. Valitseja tegi rikkalikke annetusi jumalatele, osales paljudes kultuslikes rituaalides ja pidustustel, olles väga sageli ise kõrgpreetri funktsioonis.

Esimene käsitletav ajalooperiood – varadünastiline ajastu kestis kokku ligi 450–500 aastat. Seda nimetatakse varadünastiliseks seetõttu, et tolleks ajaks olid Lõuna-Mesopotaamias (Sumer ja Akkad) esile kerkinud valitsejad ning tekkinud esimesed dünastiad. Sellel ajal oli välja kujunemas iseseisva institutsioonina valitseja palee (É.GAL), mis aegamööda üritas üha vähem sõltuda preesterkonnast ja templist ning tegi kõik selleks, et saada tähtsamad linnriigi pühamud oma kontrolli alla. Paleedetaolised ehitised olid Mesopotaamias olemas juba varemgi – juba *Gemdet Nasri* ajastul⁴ (ca 3100–2900/2800 eKr), ilmselt sellel ajal hakkas tekkima ka valitseja institutsioon (Hrouda 1971: 92). Kuid siiski polnud valitsejad *Gemdet Nasri* ajal veel n-ö ilmalikud valitsejad ja monarhid selle sõna otseses mõttes, pigem pidasid nad tihtipeale oma linnriigi peapreetri või templiadministraatori ametit. Alles tunduvalt hiljem muutusid valitsejad üha “ilmalikumaks”, kuid see oli pikaajaline protsess.

Varadünastilisel ajal olid Sumeris väikesed linnriigid. Igas linnriigis – kas oli see Sippar, Kiš, Lagaš, Adab, Uruk, Ur, Umma jne – oli tavaliselt olemas üks suurem linn (nimetagem seda siinkohal pealinnaks) ning lisaks pealinna ka väiksemad linnad. Näiteks Lagaši linnriigi keskuseks oli Ğirsu linn. Samas võis linnriigis olla ka üksainus linn, mis oligi kõige tähtsam poliitiline, majanduslik ja religioosne keskus ehk teisisõnu pealinn. Peaaegu iga Sumeri linn oli iseenda riigis pealinn, riigi keskne asutus oli tavaliselt tempel, ja selles templis asuvat jumalust vaadeldi kui linnriigi valitsejat (Postgate 1995: 396; Sazonov 2007a: 2002).

Ilmalikku valitsejat koheldi Sumeris kui jumalate maapealset esindajat ja ühtki varadünastilise Sumeri valitsejat tema eluajal ei jumalikustatud.⁵ Vähemalt puuduvad selle kohta andmed. Hiljem, Akkadi ajastul, mil Sargoniidide dünastia lõi Mesopotaamias võimsa tsentraliseeritud suurriigi – Akkadi impeeriumi, mille hierarhilises tipus asus võimas kuningas, hakati valitsejaid jumalikustama. Esimene teadaolev juba oma elu ajal jumalikustatud kuningas Lähis-Idas oli Akkadi kuningas Narām-Su'en, Akkadi suurriigi rajaja Sargoni lapselaps, kes valitses 23. sajandil eKr.⁶

Varadünastilise Sumeri valitseja, olgu see *lugal, en* või *ensi*, polnud tegelikkuses kunagi oma linnriigis piiramatu võimuga ainuvalitseja. Sumeri linnriigi valitseja võim oli selgelt piiratud ja valitsejat vaadeldi tihtipeale pigem linnriigi peajumala esindajana, jumala või jumalanna asehaldurina, peapreestri ja sõja-pealikuna. See arusaam hakkas muutuma 3. eelkristliku aastatuhande II poolel.

Kogu varadünastilise ajastu eksisteeris Sumeris püsiv linnriikide sümbioos: iga linn oli oma linnriigi pealinnaks ning nende linnade vahel püsis mingi tasakaal, kord domineeris üks linnriik, kord teine, kuid mitte kunagi ei suutnud ükski linnriik saavutada selgelt ülemvõimu kõikide Sumeri linnade üle. Iga linn oli oma linnriigis nii poliitiline, majanduslik kui ka religioosne keskus, mille kõige kõrgemaks valitsejaks ja juhiks peeti kohalikku patroon-jumalust. Näiteks Lagaši “kuningaks” oli jumal Ningirsu, Uris oli kõige tähtsam kuujumal Su’en (Nanna). Just jumalus, mitte valitseja, oli linnriigi tõeline isand, valitseja oli vaid tema esindaja. Linna ja seda ümbritsevat territooriumi vaadeldi jumala omandina ning nt Lagaši linnriiki nimetati jumala Ningirsu põlluks. Nomenklatuur ja valitseja positsioon ning võimu loomus sõltus Sumeri linnriigis väga paljudest aspektidest ja see võis olla eri linnades erinev. Näiteks Ummas ja Isinis kandis valitseja tiitlit *sanga*, Uruki linnas nimetati valitsejat *eniks*. Sanga oli administraator templis, *en* aga oli seotud jumala Inanna (akkadi k. Ištar) kultusega ja oli rohkem preester kui administratiivne tegelane. Lagašis ja Adabis nimetati valitsejat *ensiks* (Postgate 1995: 396). Kiši linnas kandis valitseja tiitlit *lugal* (lugal Kiš), mis hiljem Akkadi ajastul Sargoniidide ajal hakkas tähendama maailma kuningat (Maeda 1981: 1–17).

Tütarde ja poegade määramine preestriteks ja preestrinnadeks varadünastilisel ajastul

Üks viis, kuidas valitseja sai siduda ennast templitega ja kontrollida neid, oli määrata templitesse võtmepositsioonidele oma sugulasi – lapsi, lapselapsi, vendade ja õdede poegi ja tütreid jne.

Arvatavasti määrati valitsejate tütreid, naisi või poegi kõrgpreestrinnadeks või -preestriteks juba muistses varadünastilises Sumeris, kuid tollal polnud see komme veel muutunud iseloomulikuks kuninglikuks religioonipoliitikaks. Vähemalt need vähesed allikad, mis on säilinud, seda justkui ei kinnita. Sumeri varadünastilised valitsejad (*ensid* – preester-valitsejad ja *lugalid* – kuningad) ei üritanud veel nii jõuliselt saavutada kontrolli templite üle, nagu seda tegid hiljem Akkadi kuningad. Siiski on teada mõningaid näiteid, kuidas üritati omavahel siduda templit ja valitsejat.

Näiteks Uri I dünastia üks silmapaistavamaid valitsejaid Meš-Ane-pada või Mes-Ane-pada (elas 25. sajandil eKr), omas lisaks lugali ehk kuninga tiitlile, ka sellist tiitlit nagu *templiprostituudi abikaasa*. See võis tähendada, et Meš-Ane-pada naine oli Uri linnas tähtsas templis kõrgpreestrinna (IDV I: 182; Djakonov 1959: 220). Alljärgnevalt on toodud üks Meš-Ane-pada raidkiri:

- 1) mes-an-né-pà-da
  - 2) lugal-kiš.KI
  - 3) dam nu-gig
- (RIME 1 Mes-Ane-pada E1.13.5.2: 392)

Tõlge

- 1) Meš-Ane-pada,
- 2) Kiš kuningas
- 3) nu-gig preestrinna abikaasa

Sumerikeelne **nu-gig** kõlas akkadi keeles kui *qadištum* või *ištarištum* ja oli teatud tüüpi preestrinnad (seotud templiprostitutsiooniga), tuntud ka Vana-Babüloonia⁷ ajastul (RIME 1: 392). Muidugi tegid Sumeri valitsejad tollal lisaks templirajamistele ka rikkalikke annetusi templitesse, osalesid tähtsamatel pidustustel ja olulisemates rituaalides jne.

Valitseja ja templi administraatori rollist Lagašis En-metena ja Dudu juhtumi näitel

Varadünastilise ajastu viimasest perioodist, mis on erialakirjanduses tuntud kui *varadünastiline III* ja mida dateeritakse 2600/2550–2335 eKr, on säilinud hulgaliselt kuninglikke raidkirju, enamik neist on pärit Lagaši linnriigist (Cooper 1986; RIME 1; FAOS 5).

Suurem osa varadünastilisi raidkirju kõneleb templite ehitamisest ja renoveerimisest, annetustest jumalatele. Sõjategevust mainitakse tunduvalt harvemini.⁸ Ka sõjategevus oli muistses Sumeris väga tihedalt seotud religiooniga. Varajast sumeri sõjateoloogiat on uurinud Peeter Espak (Espak 2010: 69–84; Espak 2011: 115–129), seetõttu ma sellel teemal pikemalt ei peatu.

Ur-Nanše oli esimene Lagaši valitseja, kellest on meil olemas piisav hulk raidkirju. Lagaši varasemat valitsejat Lugal-ša-Engurit on mainitud ühes Kiši kuninga Mesilimi raidkirjas (Me-silim E1.8.1.1).⁹ Ur-Nanše polnud seega Lagašis kaugeltki esimene valitseja. Kuid just Ur-Nanše rajatud dünastia osutus edukaks ja võimekaks. Mõned valitsejad olid edukad vallutajad (E-anatum,

25./24. saj eKr). Meie aga peatume veelgi hilisemal valitsejal En-metenal (24. saj eKr) ja ühel tema raidkirjal.

Kõnealuses En-metena raidkirjas on 2 tulpa (col. i ja col. ii), esimeses tulbas on 9 rida, teises 10. Tegemist on koonusekujulise En-metena raidkirjaga, millel on mitmeid eksemplare (Cooper 1986: 58), ning see raidkiri oli leitud pühamus nimega E-muš, mille ehitaski Lagaši valitseja En-metena. E-muši tempel asus kohas nimega Tell al-Madā'in ehk siis muistses paigas Pa-tibiras, mis asus Lagaši linnriigis tähtsal Iturungal kanalil ligikaudselt Larsa ja Ğirsu¹⁰ linna vahel (RIME 1: 200).

Käesolevat teksti on korduvalt translitereeritud (originaal on sumeri kiilkirjas) ja välja antud mitmes väljaandes saksa ja inglise keeles.¹¹

Transliteratsioon¹²

Col. i

- 1) ^dinanna-ra
- 2) ^dlugal-é-mù
- 3) en-TE.ME-na
- 4) énsi-
- 5) lagaš (NU₁₀.BUR.LA).KI-ke₄
- 6) é-mùš é-ki-áğ-ne-ne
- 7) mu-ne-dù
- 8) KIB mu-na-du₁₁

Col. ii

- 1) lú é-mùš dù-a
- 2) dingir-ra-ni
- 3) ^dŠul-MUŠxPA-am₆
- 4) u₄-ba en-TE.ME-na
- 5) énsi-
- 6) lagaš (NU₁₀.BUR.LA).KI
- 7) lugal-ki-né-éš-du₇-du₇
- 8) énsi-
- 9) unu.KI
- 10) nam-šeš e-ak

Tõlge

- i 1–2) Jumalanna Inanna¹³ ning jumala Lugal-emuši¹⁴ jaoks
i 3–5) En-metena, Lagaši (linnriigi) vürst¹⁵,
i 6–7) ehitas E-muši¹⁶ templi (Maja – [maa säral]), nende armastatud pühamu,
i 8) ja tellis (korraldas) (need) savist naelad (?) nende jaoks.
i 9–ii 1) En-metena, kes rajas (*variant*: ehitas) E-muši templi –

ii 2–3) tema isiklik jumal¹⁷ on Šul-MUŠxPA¹⁸.

ii 4–10) Sel ajal¹⁹ En-metena, Lagaši vürst, ja Lugal-kigine-dudu, Uruki vürst, rajasid vendluse (lepingu?)²⁰ (nende vahel).²¹

(Tõlgitud väljaande RIME 1, En-metena E1.9.5.3, lk 202 järgi)

Selleks, et mõista natuke tausta ja seda, millega on tegu, tasuks ehk tutvustada, kes oli En-metena ja mis rolli ta Sumeris etendas. En-metena valitses Lagašis VD III lõpus, ca 2360–2340 eKr või veidi hiljem. Varem loeti selle valitseja nime kui En-temena, kuid see pole õige.²² En-metenast on säilinud ligi 30 erineva pikkusega raidkirja,²³ kuid neid me selles artiklis ei käsitle.

En-metena oli En-anatum I poeg ja enne En-anatum I valitsenud tuntud Lagaši valitseja E-anatumi vennapoeg. Pärast En-anatum I surma, tuli võimule tema poeg En-metena. En-metena ajast on pärit üks Nippuri²⁴ linnast leitud tekst, kus mainitakse, et En-metena oli välja valitud “jumala käega 3600 mehe seast” (IDV I: 198).

Nagu eelkäijadki – Lagaši valitsejad E-anatum ja En-anatum I –, sõdis En-metena Umma linnaga, mis oli Lagaši rivaal juba ammustest aegadest. Konflikti põhjuseks oli viljakas Guedena põld, mis asus Umma ja Lagaši vahel. Suhted Umma linnaga olid väga keerulised – raidkiri, mis on tuntud kui *En-metena koonus*²⁵ kõnelebki meile sellest. Muu hulgas mainitakse, et Umma sõjamehed hävitasid piirikivid ja hõivasid Guedena põllu. Nii algaski Lagaši ja Umma vahel järjekordne sõda – sõda En-metena isa En-anatum I ja Umma valitseja Ur-Luma vahel. See sõda jätkus ka En-metena ajal, kes suutis võita Ur-Lumat ja pani Ummasse valitsema uue valitseja, kelle nimeks oli Il (IDV I: 198–200; Liverani 2014: 112; Sazonov 2015: 75).

Nüüd aga oleks aeg tutvustada teist olulist isikut, kes oli En-metena kaas-aegne ja ta nimi oli Dudu. Kui vaadata En-metena aegseid tekste, võib järeldada, et En-metenal ei olnud Lagaši riigis täielikku võimu. Tema kõrval oli veel teine oluline isik – väga mõjuvõimas Dudu. Dudu oli väga oluline mees Lagaši riigis, sest ta oli Lagaši patroon-jumala Ningirsu templi kõrgadministraator (sumeri k *sanga*). Dudu oli peapreester ja oli niivõrd tähtis isik, et koostas enda nimel raidkirju (tavaliselt tegid seda vaid valitsejad!), ja osa dokumente Lagašis on isegi dateeritud tema järgi (IDV I: 200; Sazonov 2015: 74–75).

Näiteks pakub erilist huvi üks Dudu raidkiri – Douglas Frayne'i nume-ratsioonis kannab see nimetust *En-metena E1.9.5.28* (RIME 1, En-metena E1.9.5.28: 233). Raidkiri on tahvlil ehk plaadil, mille mõõtmed on 25x22x8 cm ning selle avastas prantsuse arheoloog Ernest de Sarzec *Tell K*-s Ğirsu linnas (RIME 1: 233).

1) ⁴nin-ğir-sú

2) é-ninnu-ra

- 3) du-du
- 4) saḡa-^dnin-ḡír-sú-ka-ke₄
- 5) URUxA.A.KI-ta mu-na-ta-e₁₁
- 6) kak-giš-ùr-šè
- 7) mu-na-dím

pealkiri/legend seisva mehe taga:

- 1) [d]u-du
- 2) [sa]ḡa-mah
- 3) ^dnin-ḡír-sú-ka

Tõlge

- 1–2) E-ninnu²⁶ (jumala) Ningirsu jaoks
- 3–4) Dudu, jumala Ningirsu templivalitseja (administraator)
- 5) tõi (selle kivi) alla URUxA (linnast),
- 6) ja tegi selle, et (see oleks kinnitatud) puidust konksu/vaiaga

pealkiri/legend seisva mehe taga:

- 1–3) [D]udu, jumala Ningirsu [te]mpli kõrgadministraator.
- (RIME 1, En-metena E1.9.5.28: 233)

Dudut on mainitud ka En-metena koostatud raidkirjades – nagu näiteks *En-metena E1.9.5.27*²⁷ ja *En-metena E1.9.5.26*²⁸. Seega on Dudust säilinud nii tema enda raidkirju kui ka kuningas En-metena omi, kes isegi dateerib osa oma raidkirju Dudu järgi. See on hämmastav. Üheltki teiselt varadünastiliselt peapreestritl või templi-administraatorilt pole säilinud raidkirju, aga Dudult, Ningirsu templi peapreestritl, on. See kinnitab, et Dudul oli Lagašis eriline positsioon. Ilmselt oli ta Lagašis kas teine isik riigis valitseja En-metena kõrval või lausa sama tähtis kui valitseja ise. Kas tegemist oli sel juhul kaksikvõimuga? Võimalik.

Tundub, et Lagašis eksisteeris En-metena valitsemisajal kaksikvõim – En-metena ja Dudu olid oletatavasti kaasvalitsejad. Kuidas Dudu saavutas Lagašis nii võimsa mõjuvõimu, pole teada, seda võib ainult oletada. Kas ta oli En-metena sugulane või aitas ta En-metenal valitsejaks tõusta või osutas mingi ülitähtsa teene või hoopis tõusis mingil muul põhjusel (Sazonov 2015: 75; IDV I: 200).

Igal juhul on teada, et kui En-metena suri umbkaudu 2340. aastal eKr, siis pärast En-metena surma valitses lühikest aega ta noorem poeg En-anatum II. Ilmselt suri En-metena vanem poeg, kes esineb En-metena eluajast pärinevates dokumentides nime all Luma-tur või teise lugemise järgi Huma-banda. Pole välistatud, et Luma-turi kõrvaldasid tema vaenlased (võib-olla oli siin mängus Dudu käsi). Igal juhul sai võimule hoopis En-metena noorem poeg En-anatum II, kes valitses väga lühikest aega, ning järgmiseks Lagaši valitsejaks sai juba

En-entarzi. Ja siin on juba huvitav asjaolu, et En-entarzi oli peapreester Dudu järeltulija Ningirsu templi peapreestri kohal ning nagu oletab Igor Djakonov, võis En-entarzi olla isegi Dudu poeg (IDV I: 200). See võib muidugi seletada paljugi. Sisuliselt tõrjus Dudu suguvõsa välja vana Lagaši dünastia, mille oli rajanud Ur-Nanše, ja Dudu poeg En-entarzi sai uue dünastia rajajaks. Nagu näha, võisid templiadministraatorid tõusta isegi riigivalitsejateks.

En-entarzi ajast on säilinud raidkiri *En-entarzi E1.9.7.1*, mis illustreerib hästi valitseja (En-entarzi) soovi kontrollida templeid.

- 1) gé[m]e]-^dba-ba₆
  - 2) dumu en-èn-ta[r]-¹zi¹
  - 3) saḡa-^dnin-ḡ[í]r-¹su¹-k[a]
- (RIME 1 En-entarzi E1.9.1: 240)

1–3) Gem[e]-Baba, En-entarzi tütar, Ning[i]rsu administraator.

Nagu näha, oli Lagaši valitseja En-entarzi tütar Geme-Baba määratud jumala Ningirsu templi administraatoriks. Seega on varadünastilise perioodi lõpust olemas kindlaid andmeid selle kohta, kuidas Sumeri valitsejad (vähemalt mõned neist) määrasid oma sugulasi templitesse, et sel moel saada need pühamud ja templitele kuuluv vara ning maavaldused oma kontrolli alla.

Tütarde ja poegade määramine preestriteks ja preestrinnadeks Akkadi ajastul

Sargon

Järgmised näited templipoliitikast tooksin juba järgnevast perioodist – Akkadi ajastust, millest on säilinud hulk näiteid selle kohta, kuidas kuningas tsentraliseeris võimu, allutas oma kontrolli alla nii linnriike, kogukondi kui ka templeid ning templitele kuuluvaid maavaldusi ja vara.

Akkadi periood, mis kestis umbes 180 aastat (2334–2154), sai alguse Sargoni suurejoonelistest vallutustest Mesopotaamias. Akkadlane Sargon (valitses 2334–2279) rajas Akkadi suurriigi, vallutas terve Mesopotaamia Pärsia lahest Vahemereni ja üritas saada oma kontrolli alla koguni Loode-Iraani aladel asuvat Elamit.

Sargon ja tema järeltulijatest Akkadi kuningad hakkasid sisse viima mõnes mõttes uudset poliitikat. Selle eesmärk seisnes Akkadi kesk võimu tugevdamises ning soovis kehtestada uus riigivõimu ideoloogia, mis pidi väljendama uut ideed despotlikust tsentraliseeritud suurriigist ning kuningast kui maalima

valitsejast ja jumalast maa peal. Kohati erines see uus poliitika vägagi varadünastiliste Sumeri linnriikide valitsejate omast, kuid leidis ka palju ühisjooni. Alates sellest ajast polnud Akkadi kuningad enam lihtsad linnriigi valitsejad enid või ensid, ega ka varadünastilised lugalid, sest nende eesmärk oli mitte valitseda ühte linnriiki, vaid hoopis allutada oma range kontrolli alla kõik Sumeri linnriigid, Elam ja terve maailm (mesopotaamlaste arvamusel univerversum oligi Mesopotaamia, või laiemas mõttes Lähis-Ida). Selleks, et kontrollida maid tervenisti, ei piisanud lihtsalt nende vallutamisest, selle maa valitsejad ja nende alamad tuli muuta andamimaksjateks, ning sinna tuli rajada oma garnisone, oli vaja määrata ka oma asehaldureid, luua administratsioon. Et templitel oli Sumeris ja Akkadis alati suur roll ja mõju, võtsid Sargon ja tema järglased sihiks alistada templid, või vähemalt allutada tähtsamad pühamud oma võimu alla, määrates sinna juhtivatele positsioonidele kõrgametnikeks, kõrg- ja ülempreestriteks ning kõrgpreestrinnadeks endale ustavaid inimesi – eelkõige sugulasi, sõpru ja väga lojaalseid alamaid, kellele võiksid Akkadi suurlingad rasketel aegadel alati toetuda.²⁹

Sargoniidid üritasid hävitada varadünastilise Sumeri oligarhiat. Sargoniidid soovisid luua oma riigis tugeva kuningavõimu, mis tugineks ustavale armeele, uuele aadelkonnale, bürokraatlikule riigiaparaadile ja preesterkonnale, keda kuningad ise ametisse määrata saaks. Tähtis oli allutada oma kontrolli alla templid ja templimajandid. Preestrid muutusid nüüd samasugusteks ametnikeks nagu näiteks linnavalitsejad, ja nad kõik kuulusid ühtsesse bürokraatlikku süsteemi. Paljud ametnikud olid nüüdsest n-ö uued inimesed, paljud isegi lihtpäritolu. Seda seika tõestavad isiklikud pitsatid, mis kuulusid kuninga ametnikele (vt näiteks Sipa-an-né pitsatil olevat teksti – FAOS 7: 42).

En-hedu-Ana – kuujumala abikaasa, luuletaja ning Akkadi dünastia ustav eestkostja

Niisiis lõi Sargon esimesena kõikidest Mesopotaamia valitsejatest Lähis-Idas (või koguni maailmas) tugeva tsentraliseeritud despootliku suurriigi, millel olid juba esimesed impeeriumile omased jooned. Selleks, et paremini kontrollida oma riiki ning tähtsamaid valdkondi, hakkas Sargon määrama linna- ja templiadministratsiooni kõrgetele ametikohtadele oma poegi, tütreid, pojapoegi ja muid sugulasi, muuhulgas ka oma tütreid kõrgpreestrinnadeks. Võib öelda, et võrreldes varasemaga toimus sisepoliitikas ja kogu kuninglikus ideoloogias järsk pööre. Kõige tuntum näide sellisest poliitikast on Sargoni enda tütar En-hedu-Ana³⁰, kelle Sargon määras kõrgpreestrinnaks kuujumala Nanna temp-

lisse, mis asus Uri linnas (FAOS 7: 64–65; Westenholz 1989: 549; Sazonov 2010: 659–671). Sargoni raidkirjas *Sargon A1* on juttu En-hedu-Anast, kes oli Sargoni tütar ja kes oli kuujumala Nanna(r)³¹ (akkadi keeles Sîn) abikaasa.

En-hedu-Ana, kes elas 24. ja 23. sajandil eKr, oli tuntud vallutaja ja Akkadi impeeriumi rajaja Sargoni (2334–2279)³² tütar. Akkadi riik oli teadaolevalt maailmas esimene imperiaalse süsteemiga suurriik, mille eesotsas oli piiramatu võimuga despootlik monarh.³³ Akkadi riiki valitsesid Sargoniidid – Sargoni järglased. Suure vallutaja ja esimese impeeriumi rajaja Sargoni tütar En-hedu-Ana sai aga tuntuks mitte seetõttu, et tema isa oli kuulus vallutaja ja maailmas esimese teadaoleva impeeriumi rajaja, vaid tänu oma isikuomadustele ja panusele maailma kirjandusse (selles pole uurijad küll enam nii kindlad, kas tekstid koostas En-hedu-Ana ise või loodi need hiljem ja autorlus lihtsalt omistati talle). En-hedu-Ana sai kuulsaks tänu kirjanduslikele poemidele, millest osa on säilinud ka tänapäevani.³⁴

Muidugi on kõik En-hedu-Ana sulest pärinevad poemid (juhul kui ta neid ikka ise kirjutas), pigem hümnid – need, mis on säilinud, on väga ideologiseeritud ja olid loodud ühe kindla eesmärgiga – ülistada Akkadi riiki ja Akkadi dünastiat, kuhu muidugi kuulus ka En-hedu-Ana ise (Sazonov 2010: 662).

Mõnes mõttes olid need ülistuslaulud suure akkadi jumalanna Ištari (sum. Inanna) auks, kes oli valinud Sargoni kuningaks.

Kõikidest Sargoni ajast säilinud raidkirjadest sisaldab vaid üks tekst (*Sargon A 1*) huvitavat ning enam-vähem täielikku informatsiooni preesterkonna kohta Akkadi ajastul, kuigi see tekst on väga lakooniline (FAOS 7: 65; RIME 2 Sargon E2.1.1.16: 35–36):

En-hé-du,-an-na SAL.NUNUZ.ZI.-^dNanna dam-^dNanna dumu-^rŠar-ru¹-
[GI] [lugal]- ^rKIŠ¹ [é- ^dINANN]A.ZA.ZA [ŠEŠ.AB^{ki}-ma-k]a [bára-si-ga]
[bí-dù] [bára banšur an-n]-a mu-šè bi-[sa₄]

[*En-hedu-Ana, Nanna kõrgpreestrinna*³⁵, (*kuujumala*) *Su'eni (Nanna) naine, maailma kuninga Sargoni tütar, INANNA.ZA.ZA templis Uri (linnas) pühamu ehitas (ning see) pühamu oli nimetatud "Tempel – (taevajumala) Ani troon"*]

Vaatamata sellele, et Uri linnast pärinev ülaltoodud sumerikeelne tekst on üpris lakooniline, kinnitab see printsess En-hedu-Ana olemasolu ja suurt rolli Uri linna elus (vähemalt kultuses). Selle kuningliku raidkirja kohaselt määras Sargon oma tütre En-hedu-Ana Uri linna kuujumala Su'eni templisse kõrgpreestrinnaks (en-preestrinna). Siinkohal tasuks ehk mainida, et en-preestrinna oli Uri linnas muidugi kõige tähtsam preestrinna või preester üleüldse. Sisuliselt oli En-hedu-Ana Uris linna asevalitseja kõrval üks tähtsamaid isikuid. Tähtis

on ka see, et tekstis on rõhutatud, et En-hedu-Ana on kuujumala Su'eni (Su'en mängis väga suurt rolli Akkadi ja Sumeri kultuselus) abikaasa ja Sargoni tütar, kes oli Akkadi impeeriumi rajaja. Teksti kohaselt olevat En-hedu-Ana rajanud Uris templi armastuse ja sõja jumalannale Ištarile, keda peeti Akkadi kuningate dünastia kaitsejumalannaks ja lausa patrooniks. Ta rajas ka altari, mis sai nimetuse "Tempel – (taevajumala) Ani troon" (An oli sumeri taevajumal, Ištari isa). Selleks, et paremini kontrollida Uri linna, selle poliitilist ja religioosset elu, määras Sargon sinna lisaks asehaldurile ning muudele ametnikele, pea- ehk kõrgpreestrinnaks oma tütre ja andis talle sumeripärase nime En-hedu-Ana, ning nii sai En-hedu-Anast Su'eni "abikaasa" (FAOS 7 1990: 65; RIME 2 1993 Sargon E2.1.1.16: 35–36) ja Uri linna järelevalvaja, kes pidi ustavalt jälgima kõike kohapeal toimuvat, et Ur oleks Sargonile ustav ja lojaalne.

Millise nime sai En-hedu-Ana sünnijärgselt, pole teada. Samuti pole teada, millist nime kandis Sargoni naine, ehk siis En-hedu-Ana ema. Sugugi ei saa välistada, et Sargoni naiseks võis olla mingi sumeri päritolu printsess, samas võis ta ka olla akkadlane või isegi muust rahvusest. Aga on teada, et Akkadi dünastia kuningannadel ja kuningatütardel olid üpris suured maavaldused ning nad käsutasid arvestavat hulka teenreid ja tihtipeale oli neil isegi oma administratsioon (vt Akkadi dünastia naiste kohta lähemalt – Foster 1987: 53–62). Muistne sumeri linn Ur, mis eksisteeris juba 4. aastatuhandel eKr, oli üks tähtsamaid Akkadi suurriigi poliitilisi ja religioosseid keskusi, ning Sargon ja tema järeltulijad soovisid seda muidugi kontrollida.³⁶ Selleks määrasidki nad sinna oma tütreid peapreestrinnadeks.

Arheoloogiliste väljakaevamiste käigus Uri linnas selgus, et printsess ja kõrgpreestrinna En-hedu-Ana elas suures ehitises, mille kõrgus oli 10–12 meetrit ja seda hoonet nimetati "Pühalik (hele) gipar" (sumeri keeles É-ĝi₆-pàr-ku[gl]). Akkadi keeles nimetati seda ehitist aga *gipāru*, ning see on laensõna sumeri keelest. See oli koht, kus elasid preestrinnad. Oletatavasti võis see mingil määral sarnaneda kloostriks ning oli samal ajal ka kuujumala Su'eni (akkadi keeles Sîn) abikaasaks peetud jumalanna Ninegali pühamu (Djakonov 1990: 267).

En-hedu-Ana kohta on meil olemas ka arheoloogiline materjal. Esiteks: paar pitsatilendi, mis mainivad tema nime,³⁷ nagu pitsat S-1 – En-hedu-Ana poja Ilumpaili pitsat (FAOS 7: 39), S-2 – tundmatu kirjutaja pitsat (FAOS 7: 39) ja S-3 – En-hedu-Ana ametniku Adda pitsat (FAOS 7: 39), see on valmistatud klassikalises vana-akkadi stiilis, mis erineb tunduvalt varadünastilisest stiilist. Hästi on säilinud ka Uri linnast leitud kaltsiidist valmistatud ketas, kus on oletatavasti kujutatud En-hedu-Anat ennast koos oma teenritega (Orthmann 1985: 101; Cohen 2005: 120).

Samuti väärrib erilist esiletõstmist fakt, et Uri linna kõrgpreestrinna En-hedu-Ana oli osav poliitik ja tegutses oma dünastia huvides, propageerides

Akkadi kuningate võimu. Samal ajal oli ta ka andekas poetess, ja arvatavasti on just tema pannud kirja kolm tänaseni säilinud sumerikeelset templihümni, mis ülistavad sumeri armastuse ja sõjajumalannat Inannat, kelle roll kasvas eriti Sargoniidide ajal ja, kes oli Sargoniidide dünastia kaitsejumalus. Need templihümnid on järgmised: 1) *in-nin-šag₄-gur₄-ra* (hümn jumalanna Inanna auks), 2) *in-nin-me-huš-a* (hümn Inanna võidust Ebihhi üle) 3) *nin-me-šar₂-ra* (Inannat kui maailma valitsejat ülistav hümn).³⁸ En-hedu-Ana oli omal kombel Akkadi dünastia kuulutaja ja laulik, kes propageeris Akkadi kuningate võimu ja hiilgust. Samuti arvatakse, et ta on veel 42 templihümni autor (Hallo & van Dijk 1968: 3).

Kuid selle üle, kas kõikide nende hümnide autorlus kuulub En-hedu-Anale, peavad sumeroloogid viimase ajani vaidlusi. Osa uurijaid väidab, et En-hedu-Ana on nende hümnide autor, osa väidab, et see pole nii, sest need hümnid on kirjutatud tunduvalt hiljem – 2. eelkristlikul aastatuhandel. Seega on En-hedu-Ana kui esimese teadaoleva kirjutaja autoriteet viimasel ajal kõikumale hakanud. Aga vaatame, mida toovad edasised uuringud (Sazonov 2010: 665–666).

En-hedu-Ana mängis tähtsat rolli mitte ainult Uri linna kultusel, vaid ka kogu Akkadi riigi ühiskondlikus ja poliitilises elus. Tema loodud hümnid olid nutikad propagandistlikud sammud – mõeldud Akkadi riigi võimsuse tugevdamiseks ja vastsündinud impeeriumi heaoluks. En-hedu-Ana elas väga pika elu: ta astus *en*-preestrinna ametisse veel oma isa Sargoni elu ajal, elas üle oma kahe venna valitsemised – Rīmuši (2278–2270 eKr) ja Man-ištūšu (2269–2255 eKr), kes kokku valitsesid umbes 20–25 aastat – ning oli ametis ja elas edasi ka Narām-Su’eni³⁹ (2254–2218 eKr) ajal, kes oli tema vanema venna Man-ištūšu poeg (Hallo & van Dijk 1968: 2).

Kuningas Narām-Su’eni valitsemise ajal – sellesama Narām-Su’eni, kes kuulutas ennast impeeriumi pealinnas Agades jumalaks ja kellele ehitati seal tempel (RIME 2 1993 Narām-Sîn E2.1.4.10: 113–114) ning kes võttis kasutusse tiitli “nelja ilmakaare kuningas” (Maeda 1984: 78; RIME 2, *Narām-Sîn* E2.1.4.1: 199) – sai En-hedu-Ana ühe tähtsa sündmuse tunnistajaks. Nimelt toimus Sumeris suur ülestõus, mis oli suunatud despootliku Akkadi dünastia ülemvõimu vastu ehk siis kuninga Narām-Su’eni vastu. Selle ülestõusu poliitiliseks keskuseks sai muidugi Ur. See oli ülestõus, mis kasvas üle kodusõjaks. Mõnes mõttes oli see ülestõus suunatud ka isiklikult En-hedu-Ana vastu, kes oli Akkadi dünastia suur toetaja ja kuninga Narām-Su’eni tädi. Ülestõusu juhatas sumerlane Lugal-Ane (Zgoll 1997: 99–107), kes saavutas ulatusliku toetuse sumeri aadlkonna ja ka rahvamasside seas. Ta kuulutas ennast kuningaks ning mässulised olid väga edukad. Neil oli isegi oma poliitiline programm. Nad vastandasid sõja ja armastuse jumalannale Inannale, kes toetas Akkadi dünastiat, kuujumala Su’eni, kelle peamised pühamud asusidki Uri linnas. Kuna

Su'eni kummardati terves Sumeris ja ta kuulus peajumalate hulka, muutus see programm populaarseks, eriti nende seas, kes vihkasid Akkadi despotlikku ja jõhkrat võimu. Seega kuulutati Ištari ja ka Akkadi võim kukutatuks, olukord oli muutumas väga ohtlikuks ja väljus juba peaaegu kontrolli alt (Jemeljanov 2003: 206).

Auahne, ambitsioonikas ja tark kuningas Narām-Su'en sai aru, et seekord põleb maa juba tema enda jalgade all. Seetõttu tegutses ta kiirelt, operatiivselt ja suutis langetada õiged otsused õigel ajal. Kui Sumer poleks iseseisvunud, oleks kogu impeerium suure tõenäosusega kokku varisenud. Ka Elam tõusnuks taas Akkadi vastu üles, Süüria ja Põhja-Mesopotaamia linnad kasutanuks muidugi seda hetke ja liitunuks selle suurejoonelise ülestõusuga, sest vaatamata sellele, et Akkadi impeeriumi piirideks idas olid Elami alad ja Pärsia laht ning läänes Vahemeri, ja riik tundus tugev, polnud Akkad sugugi stabiilne. Akkadi riik püsis vaid tänu armee militaarsetele edule ja valitseja autoriteedile. Tundub, et Lugal-Ane ja tema kaasvõitlejad polnud sugugi rumalad, sest nad valisid oma toetajaks ja eestvedajaks kuujumala Su'eni, kelle mõju Sumeris oli väga suur ning keda võis vastandada Ištarile. See valik ei olnud juhuslik. Sellega üritasid nad õhnestada Akkadi prestiiži, mis niigi oli langemas. Lugal-Ane otsis muidugi ka liitlasi, saades aru, et üksinda Narām-Su'eni vastu välja astuda oleks enesetapp. Seetõttu otsiski ta toetust isegi Akkadi dünastia liikmetelt. Lugal-Ane pöördus En-hedu-Ana poole, kes oli Uris üks tähtsamaid tegelasi – ikkagi kuujumala naine. Selline toetus oleks olnud igati väga kasulik. Kuid En-hedu-Ana keeldus toetamast usurpaator Lugal-Anet ning jäi truuks oma dünastiale ja Akkadi riigile, astudes konflikti mässajatega, mis oli äärmiselt ohtlik, aga kindlasti vapper samm. Lugal-Ane ajas ta minema templist, kus En-hedu-Ana oli abtiss ja En-hedu-Ana pöördus abi saamiseks jumalanna Ištari poole. Ning "Ištari abi" saabuski varsti – kuningas Narām-Su'en tuli koos oma suure võimsa armeega. Uri müüride all saavutas ta võidu Lugal-Ane ja mässajate üle ning ennistas oma tädi En-hedu-Ana peapreestrinna ametisse (Jemeljanov 2003: 206).

Impeerium oli päästetud, mässajad jõhkralt tapetud.

En-hedu-Ana oli tugev, enesekindel ja tark isiksus, kes avaldas tuntavat mõju nii ühiskondlikule kui poliitilisele elule Uri linnas ning ka Akkadi riigis laiemalt, samas asus ta kõrgel positsioonil Akkadi bürokraatlikus riigiparaadis (Westenholz 1989: 549). Oma võimu ja positsiooni suutis En-hedu-Ana edukalt säilitada kuni surmani.

Võib vaielda En-hedu-Ana autorluse või mitteautorluse üle, kuid siiski tuleb tunnustada tema panust sumeri kirjandusse ja keelde ning ka Akkadi dünastia kuningavõimu ideoloogia arengusse.

En-menanna ja Tutanapšum

Narām-Su'en, Sargoni lapselaps, jätkas samuti oma vanaisa religioonipoliitikat, mille kohta on meil säilinud piisavalt palju allikaid. Kahjuks pole aga peaaegu mingit teavet tema onu Rimuši ja isa Man-ištūšu religioonipoliitika kohta. Heaks näiteks Narām-Su'eni ajastust on tekst pitsatil S-10 (FAOS 7: 41), mis kuulub ühele kirjutajale, kelle nimi tekstis pole säilinud. See tundmatu kirjutaja teenis Narām-Su'eni tütre En-menanna juures, kelle tema isa Narām-Su'en määras jumal Nanna (Su'en) templisse Uri linna *en*-preestrinnaks pärast En-hedu-Ana surma. Käesolev tekst, nagu ka teised analoogilised tekstid, näitab, et kuningatütardel olid isiklikud teenrid ja ametnikud:

Narām-Su'en, Akkadi jumal: En-menanna, Nanna en-preestrinna, tema tütar:..., kirjutaja, tema teener (FAOS 7: 41).

En-menanna oli Narām-Su'eni tütar. Tema isa oli kuningas, kes esimesena kõikidest Mesopotaamia valitsejatest viis sisse enda jumalikustamise ning rajas endale templi Agade linna (vt Bāseṭki kujul asuvat Narām-Su'eni raidkirja),⁴⁰ En-menanna määrati ametisse ajal, mil tema isa saavutas oma võimu tipu ja kasutas selliseid tiitleid nagu “nelja maailmakaare kuningas” – LUGAL *ki-ib-ra-tim ar-ba-im*⁴¹ või “Akkadi jumal” – *dingir-A-kà-dè*^{ki42} (Sazonov 2007b: 325–342). Olles kõrgpreestrinna kuujumala Nanna (e Su'en) templis, oli En-menanna käsutuses terve hulk teenreid ja ametnikke, kes aitasid tal templit valitseda. Huvitav on ka teine Narām-Su'eni ajast pärit pitsat – S-12 (FAOS 7: 41), kust saame teada, et Tutanapšum, veel üks Narām-Su'eni tütar, oli määratud jumal Enlili *en*-preestrinnaks:

Tutanapšum, Enlili en-preestrinna: Amaneštar, kes..., kes (...) Zabirumi, tema teenijanna (FAOS 7: 41).

Vähemalt veel ühes meieni jõudnud tekstis (*Narām-Sîn A 6*) on mainitud *en*-preestrinna Tutanapšumit:

Jumalik Narām-Su'en, nelja ilmakaare kuningas: Tutanapšum, Enlili en-preestrinna, tema tütar (FAOS 7: 105).

Vana-Akkadi ajast on säilinud üks anonüümne (kuninga nimi pole teada) dateerimisvormel *D-65*:

... aastal pärast seda kui kuninga tütar Enlili templi juurde läks (FAOS 7: 6).

Narām-Su'eni pojad

Nagu Akkadi kuningate tütreid määrati tähtsamatesse templitesse preestrinadeks, määrati kuningapoegi tihtipeale templitesse preestriteks või koguni linnavalitsejateks – *ensideks*, või siis mingi maa-ala või pühamu ülevaatajaks või muuks tähtsaks administraatoriks. Näiteks Maradi linnas oli *ensiks* üks Narām-Su'eni poegadest nimega Lipit-ili, kes muuhulgas rajas kohaliku jumaluse Lugal-Maradi jaoks templi (Charvat 1978: 43–49). Tutubis aga asus teine Narām-Su'eni poeg – *Na-bi-Ûl-maš*, kes oli määratud Tutubi asehalduriks ning tema üheks funktsiooniks oli järelevalve ka kohalike templite ja templimajandite üle, millest annab tunnistust üks säilinud tekst – *Tutub 65* Narām-Su'eni ajast (Sommerfeld 1999: 124; Gelb 1961: 111–112):

Vs. 1. Kui [1aastal] Narām[sin]⁴³ Simurrumi⁴⁴ ike 𒀭𒌷irašenivas⁴⁵
5. k[orda t]õi 𒀭ja¹ Babat, Simuri ensit⁴⁶ [X]-DUG+DIŠ ensit Ara[me],
10. kinni haaras.
Rs. *Na-bi-Ûl-maš* Tutus järele vaatas.
(lõpp on hävinenud)

Järelsõna

Käesolevas artiklis on kajastatud varadünastilise perioodi teise poole ja Akkadi ajastu kuningate templipoliitika aspekte. Toodud on mõned näited, mis seda poliitikat illustreerivad.

Varadünastilise perioodi teisest poolest leidub mõningad andmeid selle kohta, et vähemalt mõned valitsejad üritasid kontrollida templeid (nagu nt Lagaši valitseja En-entarzi) või et templi administraator võis ise saada valitsejaks, kuid see polnud veel muutunud regulaarseks poliitikaks. Valitseja oli ise tihtipeale preester või preester-valitseja, ja võim alles hakkas muutuma sekulaarsemaks. Piirid sekulaarse võimu ja templi vahel olid veel väga hägused.

Akkadi ajastul hakkas olukord muutuma. Mesopotaamias tekkis esimene tsentraliseeritud suurriik ja selleks oli Akkadi impeerium, mida ligi 180 aastat valitsesid Sargoniidid. Templite ja pühamute allutamine keskvoimule muutus juba niivõrd oluliseks ja tähtsaks strateegiliseks küsimuseks, et sellest sai oluline riikliku poliitika osa. Leidis aset tsentraliseerimine ja unifikatsioon mitmes valdkonnas – loodi ühine kalender, ühine kaalusüsteem jne (Jemeljanov 2003: 77). See väljendus ka despootliku poliitilise kursi väljatöötamises ja uue kuningliku ideoloogia väljaarenemises. Tekkis valitseja isikukultus, valitsejat hakati jumalikustama (eelkõige just Narām-Su'eni juhtum). Mesopotaamia esimesed

despootlikud kuningad Sargon, Rīmuš, Man-ištūšu ja Narām-Su'en üritasid luua tugeva tsentraliseeritud suurriigi, nimetades ennast “nelja maailmakaare kuningateks” või “kõiksuse kuningateks”. Osa neist, nagu Narām-Su'en, võtsid endale isegi jumaluse tiitli ja neid hakati jumalikustama. Samal ajal seisnes Sargoniidide uus riigipoliitika ka linnade, asulate, kohaliku aadelkonna, sh ka preesterkonna allutamises oma võimule. Seetõttu üritasid Akkadi valitsejad saada võitu kohalike sumeri *enside* iseseisvumiskatsetest ning muuta preestrid ning varem iseseisvad või osaliselt iseseisvad linnavalitsejad oma alamateks ja ametnikeks, keda võiks igal hetkel välja vahetada. Tähtsamatele positsioonidele riigis määrati tihtipeale kuningate sugulasi ja kaaskondlasi, keda kuningad võisid usaldada ning kelle karjäär ja kogu heaolu sõltus just Akkadi kuningate võimust ja tahtest.

Piirdumine üksnes Akkadi kuningate religioonipoliitika vaatlemisega ei aitaks veel terviklikult mõista Sargoniidide uue poliitika rolli ja tähtsust edasiste ajalooperioodide ühiskondlikus ja poliitilises elus. Sargoniide on tähtis vaadelda ka paradigmana, sest Sargoniidide juurutatud religioonipoliitika jäi kehtima ka pärast Akkadi riigi hävingut ning oli populaarne hilisematelgi ajalooperioodidel (Cooper 1993: 11–23; Sazonov 2008: 195–214; Westenholz 1997).

Uus religioonipoliitika, mida hakkasid esimestena rakendama juba Sargon, tema pojad Rīmuš, Man-ištūšu ning lapselaps Narām-Su'en, levis Ur III, Isin-Larsa ja ka teistel hilisematel ajastutel Mesopotaamia aladel ning muutus üsna tavaliseks praktikaks. 2. aastatuhande algul soovis juba iga enam-vähem absoluutset võimu omav kuningas (nagu nt Hammurapi) määrata oma tütreid ning poegi preestriteks tähtsamates religioossetes ja poliitilistes keskustes nagu Nippur või Ur. Eriti tavatsesid Mesopotaamia valitsejad (Isin ja Larsa valitsejad jne) määrata oma tütreid Uri linna kuujumala Nanna templisse *enpreestrinnadeks* (Djakonov 1990: 15, 24), kus kunagi oli selles ametis olnud Sargoni tütar En-hedu-Ana (FAOS 7: 64–65).

Just Sargoniidid, nende kuninglik titulatuur⁴⁷ ja muud kuningliku ideoloogia elemendid, sealhulgas ka kuninga Narām-Su'eni jumalikustamine, said hilisematele valitsejatele eeskujuks. Mõned hilisematest valitsejatest isegi imiteerisid Sargoni ja Narām-Su'eni nimevorme nagu näiteks Uus-Assüüria kuningas Sargon II (721–705 eKr) (Edzard 2004: 78).

Lühendid

AOAT = Alter Orient und Altes Testament

OrNS = Orientalia

NS = Nova Series, 1932 ff.

Kommentaariid

- ¹ Artikkel valmis Eesti Teadusfondi grantide 8669 ja 8993 ja PUT 500 toetusel.
- ² Varadünastilist ajastut dateeritakse *ca* 2800–2335 eKr. Selle teine nimetus on pre-sargoniline ajastu. Varadünastiline periood jaguneb omakorda kolmeks: varadünastiline I, varadünastiline II, varadünastiline III, ning varadünastiline III jaguneb omakorda kaheks alamperioodiks: varadünastiline IIIa ja varadünastiline IIIb – vt nt Hrouda 1971: 111.
- ³ Akkadi ajastut dateeritakse *ca* 2334–2154 eKr.
- ⁴ Eelnes varadünastilisele ajastule.
- ⁵ Vt jumalikustamise kohta lähemalt Selz 2008: 13–31; Michalowski 2008: 33–45.
- ⁶ Käesoleva artikli autor on arvamusel, et mitte ainult Narām-Su'en, vaid ka teised Akkadi kuningad olid jumalikustatud juba alates Sargonist, ning selle hüpoteesi toetuseks on meil ka andmeid – vt lähemalt Farber 1983: 67–72; Sazonov 2007b: 325–342. Akkadi kuningate kohta vt ka Kõiv 2015: 10–13.
- ⁷ 1800–1595 eKr.
- ⁸ Vt näiteks Lagaši valitseja E-anatumi kõige pikemat raidkirja RIME 1, E-anatum E1.9.3.1, lk 128–140.
- ⁹ RIME 1, 81, Mes-ilim E1.8.1.1, read 7–9, lk 70.
- ¹⁰ Ğirsu oli muistse Lagaši linnriigi pealinn.
- ¹¹ Nagu näiteks Cooper 1986: La 5.3, lk 58; RIME 1, En-metena E1.9.5.3, lk 202.
- ¹² Transliteratsioon väljaandes RIME 1, En-metena E1.9.5.3: 202.
- ¹³ Inanna – sumerlaste armastuse- ning sõjajumalanna. Uruki linna patroonjumalanna. Oli väga austatud ka mujal Sumeris.
- ¹⁴ Lugal-emuš oli üks meesjumalusi, eriti austatud Lagašis, Pa-tibira linna patroonjumal – vt lähemalt Farber 2012: 3.
- ¹⁵ Ensi – väga levinud valitseja tiitel Sumeris. Ensi tähendas preestrit või preestervalitset, kes rajas templeid või vürsti, kes juhatas oma rahvast (Djakonov 1959: 121). Varadünastilises Sumeris esineb ensi oma linnriigi kultusel ja ühiskondlike ürituste ning ehitustööde peakorraldajana. Hilisemal ajal – Akkadi ja Ur III (2112–2004) ajastu riigivõimu ideoloogias ja haldussüsteemis toimunud muutuste tõttu sai ensist tavaline ametimees. Alates Akkadi ajastust hakkas ensi tähistama tugevale tsentraliseeritud kuningavõimule allutatud linna asevalitsejat, keda võis igal vajalikul hetkel välja vahetada piiramatu võimuga kuningas (Espak & Sazonov 2005: 35). Sumeri tekstides, kui ensi tähendab preestrit, nimetatakse teda mõnikord “mingi jumala ensi”, aga tavaliselt nimetati ensit ikka mingi linna ensiks, nagu näiteks Lagaši valitseja Gudea, keda nimetati “Lagaši ensiks” (Behrens 1998: 5–16) Niisiis oli ensi Sumeris kui jumala asehaldur, asevalitseja jumalale kuuluvas riigis. Kui templile kuuluvaid maid ja rikkusi vaadeldi jumala omandina, peeti ka tervet linna ja riiki jumaluse omandiks. Kõike seda pidi juhutama ensi, kes oli jumala poolt määratud (Frankfort 1948: 222–223).
- ¹⁶ E-muš oli väga tähtis pühamu Lagaši linnriigis, tänapäevane asukoht on Tell al-Madā'in. Sumeri ajal nimetati seda kohta Pa-tibira, see asus Lagaši linnriigis tähtsa Iturungal kanalil ligikaudselt Larsa ja Ğirsu linna vahel. Templi oli ehitanud En-metena, see oli pühendatud jumalanna Inannale ning jumal Lugal-emušile. E-muši templit

on mainitud veel mitmes En-metena raidkirjas – RIME 1, En-metena E1.9.5.5.a, Col. iii, read 1–2, lk 251.

¹⁷ Isiklik jumalus (**dingir-ra-ni** – sõna-sõnalt “tema jumal”) oli olemas igal inimesel, dünastial või linnal – vt Espak 2008: 66: “Oletatavasti oli juba varajases Mesopotaamia usundis olemas oma isikliku jumaluse kultus. Igale inimesele oli määratud konkreetne jumalus – või oli ta selle endale ise valinud –, keda ta võis nimetada oma eeskostjaks teiste jumaluste ees ning kelle poole ta palvetes oma muredega ja vaevadega esmajoones pöördus. Sellist suhet inimese ja jumaluse vahel võiks nimetada ka isa-poja suhteks. Inimene lootis oma isikliku jumaluse kaitsele, justkui oleks tegu tema esivanema või mõjuka pere liikmega. Sumeri keeles kutsuti sellist jumalust lihtsalt dingir-mu ‘minu jumal’”.

¹⁸ Šul-MUŠxPA või Šul-Utul – Lagaši valitseja En-metena isiklik jumalus – Farber 2012: 4.

¹⁹ **u₄-ba** – “tol ajal, sel ajal, noil päevil”; **u₄** ehk **ud** tähendab sumeri keeles “päev”.

²⁰ sumeri keeles nam-šes – “vendlus” – RIME 1, En-metena E1.9.5.3, ii 4–10: 202.

²¹ Vt D. R. Frayne'i tõlget – RIME 1, En-metena E1.9.5.3, lk 202.

²² IDV I: 198.

²³ Vt RIME 1: 193–235.

²⁴ Nippur oli sumerlaste pühim linn, kultuslik keskus, kus asus Sumeri peajumala Enlili residents ja tema tempel E-kur.

²⁵ Vt Umma ja Lagaši sõdade kohta kohta En-metena raidkirja (RIME 1, En-metena E1.9.5.1: 195–199) mis on tuntud kui “En-metena koonus” (nimetatud nii, kuna raidkiri on savist koonusel), kus kuningas En-metena kirjeldab põhjalikult Umma ja Lagaši konflikti ka tema eelkäijate ajal – vt ka IDV I: 195–200.

²⁶ E-ninnu tähendas “viiekümne koda”, Ningirsu peatempel Lagašis, Ğirsu linnas – vt *Muinasaja kirjanduse antoloogia 2005*: 55.

²⁷ RIME 1, En-metena E1.9.5.27, col. ii 8 – col. iii 3; lk 232.

²⁸ RIME 1, En-metena E1.9.5.26, col. viii, rida 8, lk 231.

²⁹ Seda küsimust olen mõningal määral varem käsitlenud oma magistritöös: Sazonov 2005: 54–59, 72–74, 79–81, 90–97, 102–103, 160–163.

³⁰ Nimi En-hedu-Ana tähendab tõlkes sumeri keelest “Emand (preestrinna), taeva külus”. Vt nt Djakonov 1990: 415.

³¹ Sumeri kuujumal Nanna(r) samuti Su'en, kelle akkadi vasteks oli Šin.

³² Sargon, akkadlane pärit Põhja-Sumeri Kiši linnast, kes 24. sajandi lõpus eKr vallutas Sumeri (Lõuna-Mesopotaamia) ja seejärel terve Mesopotaamia ning lõi võimsa Akkadi impeeriumi, mida peetakse esimeseks tsentraliseeritud suurriigiks Lähis-Idas.

³³ Akkadi kuningatest vt lähemalt Espak & Sazonov 2005: 37–38; Sazonov 2007b: 325–342.

³⁴ Sumeroloogid pole siiski kindlad, kas autorlus kuulub talle. Arvestav osa teadlasi arvavad, et need teosed on loodud tunduvalt hiljem, vana-babüloonia ajastul (18.–16. saj), ja just siis, oletavad nad, kirjutati En-hedu-Ana nimi nende hümnide lõppu. Selle hüpoteesi kasuks räägib ka asjaolu, et tekstid on kirjutatud vana-babüloonia

ajastul, ja varasemaid fragmente pole leitud (kuigi on võimalik, et need on lihtsalt kaduma läinud või leitakse veel millalgi väljakaevamistel). Nende hümnide sumeri keele analüüs näitas, et neisse on meelega sisse kirjutatud arhaisme, et tekstid tunduksid vanemad. Mesopotaamlastel oli üsnagi levinud mõtlemisviis, et mida arhailisem on tekst, seda “õigem” ja “parem” see on (Sazonov 2010: 665–666).

- ³⁵ Frayne'i tõlkes *zirru*-preestrinna – RIME 2 Sargon E2.1.1.16: 35–36.
- ³⁶ Hiljem, 22. eelkristliku sajandi lõpus rajas sumerlane Ur-Namma (2112–2094) Uus-Sumeri suurriigi, mille pealinnaks sai Uri linn, nii sai alguse Ur III dünastia. Ur III dünastia (2112–2004) ajal saavutas Sumeri riik oma võimsuse tipu just Uri kuningate eestvedamisel (Ur-Namma, Šulgi).
- ³⁷ William W. Hallo ja J. J. A. van Dijk'i toodud andmed nende uurimuses En-hedu-Anast on siiski vananenud, sest Hallo ja van Dijk mainivad vaid kahte tekstiga pitsatit (Hallo & van Dijk 1968: 8), kuid näiteks Ignace J. Gelb ja Burkhard Kienast toovad juba vähemalt 3 pitsatit – vt pitsatid: S-1, S-2, S-3 (FAOS 7: 39).
- ³⁸ OBO 160/3: 76; Selz 2005: 67–69; samuti En-hedu-Ana kohta vt Annette Zgoll'i monograafiat – Zgoll 1997: 2–27.
- ³⁹ Nimi Narām-Su'en või Narām-Sîn tähendab tõlkes akkadi keelest “Kuujumala (Su'eni e Sini) lemmik”.
- ⁴⁰ FAOS 7: 81–82; RIME 2 Narām-Sîn E2.1.4.10: 113–114; Farber 1983: 67–72.
- ⁴¹ FAOS 7: 110–111: “Narām-Su'en, võimas kuningas, nelja maailmakaare kuningas, Armanumi ja Ebla ja Elami vallutaja...”.
- ⁴² FAOS 7: 44, pitsat S-22, kus Narām-Su'en on mainitud “Akkadi jumalana“, või pitsatid S-13, S-15 (FAOS 7: 42).
- ⁴³ Ehk Narām-Su'en.
- ⁴⁴ Üks hurri linnadest.
- ⁴⁵ Üks hurri linnadest.
- ⁴⁶ *ensi* – sumeri keeles tähendas “vürsti, linnavalitsejat”. *Ensi*'d olid iseseisvad linnriikide valitsejad, kuid akkadi kuningate ajal muutuvad *ensi*'d lihtsalt asehalduriteks, keda määrab ametisse Akkadi dünastiast pärit kuningas.
- ⁴⁷ Vt nt Hallo 1957.

Kirjandus

Behrens, Hermann 1998. *Die Ninegalla-Hymne: die Wohnungnahme Inannas in Nippur in altbabylonischer Zeit*. Stuttgart: Steiner Verlag.

Bock, Ulrike 2012. *Die Darstellung der Kindheit des Herrschers in mesopotamischen und kleinasiatischen Herrscherinschriften und literarischen Texten*. AOAT 383. Münster: Ugarit-Verlag.

Brisch, Nicole 2011. Changing Images of Kingship in Sumerian Literature. Jackson, Mark A. (toim). *The Oxford Handbook for the History of Medicine*. Oxford: OUP, lk 706–724 (<http://dx.doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199557301.013.0033>).

Charvat, Petr 1978. The Growth of Lugalzagesi's Empire. Hruška, Blahoslav & Komoróczy, Géza (toim). *Festschrift Matuouš I*. Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem, Ókori Történeti Tanszék, lk 43–49.

Cohen, Andrew C. 2005. *Death Rituals, Ideology, and the Development of Early Mesopotamian Kingship. Toward a New Understanding of Iraq's Royal Cemetery of Ur*. Studies in Ancient Magic and Divination, 7. Leiden–Boston: Brill Academic Publishers.

Cooper, Jerrold S. 1986. *Presargonic Inscriptions, Translation Series, Volume I, Sumerian and Akkadian Royal Inscriptions*, Volume I. New Haven, Connecticut: The American Oriental Society.

Cooper, Jerrold S. 1993. Paradigm and Propaganda: The Dynasty of Akkade in the 21st Century. Liverani, Mario (toim). *Akkad the First World Empire, Structure, Ideology, Traditions*. HANE/S – V. Padua: Sargon, lk 11–23.

Djakonov, Igor 1959 = D'iakonov, Igor' M. *Obščestvennyi i gosudarstvennyi stroi Drevnego Dvureč'ia: Šumer*. Moskva: Izdatel'stvo vostočnoi literatury.

Djakonov, Igor 1990 = D'iakonov, Igor' M. 1990. *Liudi goroda Ura*. Moskva: Nauka, glavnaia redaktsiia vostočnoi literatury. Edzard, Dietz Otto 2004. *Geschichte Mesopotamiens, Von den Sumerern bis zu Alexander dem Großen*. München: Verlag C. H. Beck.

Edzard, Dietz Otto 2004. *Geschichte Mesopotamiens, Von den Sumerern bis zu Alexander dem Großen*. München: C. H. Beck.

Espak, Peeter & Sazonov, Vladimir 2005. Idamaise despotismi lätted: kuningavõim muistses Sumeris ja Akkadis. *Horisont* 5, lk 34–41.

Espak, Peeter 2008. Su'en-šamuh'i kiri jumal Enkile: Monoteistlikke algeid sumeri religioonis. *Eesti Akadeemilise Orientaalseksi aastaraamat* 2007, lk 66–75.

Espak, Peeter 2010. Sõjateoloogia algus Lähis-Idas. *Eesti Akadeemilise Orientaalseksi aastaraamat*, lk 69–84.

Espak, Peeter 2011. The Emergence of the Concept of Divine Warfare and Theology of War in the Ancient Near East. *KVÜÕA Toimetised* 14, lk 115–129 (http://www.ksk.edu.ee/wp-content/uploads/2012/12/KVUOA_Toimetised_14_5_peeter_espak.pdf – 17. juuni 2015).

FAOS 5, Teil II = Steible, Horst & Behrens, Hermann 1982. *Die altsumerische Bau- und Weihinschriften, Teil II, Kommentar zu den Inschriften aus Lagaš Inschriften außerhalb von Lagaš*. Freiburger Altorientalische Studien 5/I–II. Stuttgart: Franz Steiner Verlag.

FAOS 7 = Gelb, Ignace J. & Kienast, Burkhard 1990. *Die altakkadischen Königsinschriften des Dritten Jahrtausends v. Chr.* Freiburger Altorientalische Studien 7. Stuttgart: Franz Steiner Verlag.

Farber, Gertrud 2012. Some Foundation Inscriptions at the Oriental Institute, Chicago. *N.A.B.U.* 1, lk 3–6 (<http://sepoa.fr/wp/wp-content/uploads/2012/05/NABU-2012-1.pdf> – 17. juuni 2015).

Farber, Walter 1983. Die Vergöttlichung Narāmsins. *Orientalia NS* 52, lk 67–72.

- Foster, Benjamin R. 1987. Notes on Women in Sargonic Society. Durand, Jean-Marie (toim). *La Femme dans le Proche Orient Antique. Actes de la XXXIIIe Rencontre Assyriologique Internationale*. Paris: Editions Recherche sur les Civilisations, lk 53–62.
- Franke, Sabine 1995. *Königsinschriften und Königsideologie*. Die Könige von Akkade zwischen Tradition und Neuerung, *Altorientalistik* 1, Münster & Hamburg: LIT.
- Frankfort, Henri 1948. *Kingship and the Gods. A Study of the Ancient Near Eastern Religion as the Integration of Society and Nature*. Chicago: The University of Chicago Press (<http://oi.uchicago.edu/sites/oi.uchicago.edu/files/uploads/shared/docs/kingship.pdf> – 17. juuni 2015).
- Gelb, Ignace J. 1961. *Sargonic texts from the Diyala Region*. Materials for the Assyrian Dictionary 1. Chicago: The University of Chicago Press.
- Hallo, William W. 1957. *Early Mesopotamian Royal Titles: a Philological and Historical Analysis*. American Oriental Series 43. New Haven, Connecticut: American Oriental Society.
- Hallo, William W. & van Dijk, J. J. A. 1968. *The Exaltation of Inanna*. New Haven & London: Yale University Press.
- Hrouda, Barthel 1971. *Vorderasien I. Mesopotamien, Babylonien, Iran und Anatolien*. München: C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung.
- IDVI = D'iakonov, Igor' (toim) 1983. *Istoriia drevnego Vostoka* 1. Zarozhdenie drevneishikh klassovykh obshchestv i pervye ochagi rabovladel'cheskoi tsivilizatsii. Moskva: Glavnaia redaktsiia vostochnoi literatury.
- Jemeljanov, Vladimir 2003 = Emel'ianov, Vladimir V. 2003. *Drevnii Shumer: Ocherki kul'tury*, Sankt-Peterburg: Azbuka-klassika, Peterburgskoe Vostokovedenie.
- Jemeljanov, Vladimir 2009 = Emel'ianov, Vladimir V. 2009. *Shumerskii kalendarnyi ritual. Kategorii ME i vesennie prazdniki*. Sankt-Peterburg: Orientalia.
- Kõiv, Mait 2015. Kangelane ja kaabakas: kuulsad kuningad muistse Lähis-Ida ja Kreeka pärimustes. *Tuna. Ajalookultuuri ajakiri* 18 (2), lk 10–27.
- Liverani, Mario 2014. *The Ancient Near East: History, Society and Economy*. New York: Routledge.
- Maeda, Tohru 1981. "King of Kish" in Pre-Sargonic Sumer. *Orient* 17, lk 1–17.
- Maeda, Tohru 1984. "King of The Four Regions" in the Dynasty of Akkade. *Orient* 20, lk 67–82.
- Michalowski, Piotr 2008. The Mortal Kings of Ur: A Short Century of Divine Rule in Ancient Mesopotamia. Brisch, Nicole (toim). *Religion and Power: Divine Kingship in the Ancient World and Beyond*. Chicago: The Oriental Institute of the University of Chicago, lk 33–45.
- OBO 160/3 = Westenholz, Aage & Sallaberger, Walther 1999. *Mesopotamien. Annäherungen 3, Akkade-Zeit und Ur III-Zeit*. Orbis Biblicus et Orientalis 160-3, Freiburg: Universitätsverlag & Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.

Orthmann, Winfried 1985. *Der alte Orient*. Propyläen Kunstgeschichte 14. Berlin: Propyläen Verlag.

Postgate, J. Nicholas 1995. *Royal Ideology and State Administration in Sumer and Akkad*. Sasson, Jack M. (toim). *Civilizations of the Ancient Near East 1*. New York: Charles Scribner's Sons, lk 395–411.

RIME 1 = Frayne, Douglas R. 2008. *Presargonic Period (2700–2350)*. The Royal Inscriptions of Mesopotamia, Early Periods. Volume 1. Toronto & Buffalo & London: University of Toronto Press.

RIME 2 = Frayne, Douglas R. 1993. *Sargonic and Gutian Periods (2334–2113 BC)*. The Royal Inscriptions of Mesopotamia, Early Periods. Volume 2. Toronto & Buffalo & London: University of Toronto Press.

Sazonov, Vladimir 2005. *Kuningavõimu ideoloogia Sargoniidide ajastul (XXIV–XXII saj. e.Kr.)*. *Ideoloogia tsarskoi vlasti v epokhu Sargonidov (XXIV–XXII vv.)*. Tartu: Tartu Ülikool, üldajaloo õppetool.

Sazonov, Vladimir 2007a. Sumeri varajane kuningavõim 28.–24. saj. eKr. *Akadeemia* 9, lk 2001–2031.

Sazonov, Vladimir 2007b. Vergöttlichung der Könige von Akkade. *Beihefte zur Zeitschrift für alttestamentliche Wissenschaft* 374, lk 325–342 (http://www.researchgate.net/publication/255907361_Vergottlichung_der_Knige_von_Akkade – 17. juuni 2015).

Sazonov, Vladimir 2008. Akkadi kuningavõim kui arhetüüp. *Ajalooline Ajakiri* 3, lk 195–214 (<https://ojs.utlib.ee/index.php/EAA/article/viewFile/336/331> – 17. juuni 2015).

Sazonov, Vladimir 2010. Printsess En-hedu-Ana. Kuujumala abikaasa ja esimene luuletaja? *Akadeemia* 4, lk 659–670.

Sazonov, Vladimir 2015. Üks kuningas En-metena raidkiri (En-metena E1.9.5.3). Kas esimene teadaolev sõprusleping muistses Lähis-Idas? *Tuna* 1, lk 71–77.

Selz, Gebhard J. 1998. Über Mesopotamische Herrschaftskonzepte. Zu den Ursprüngen mesopotamischer Herrscherideologie im 3. Jahrtausend. *Dubsar anta-men. Studien zur Altorientalistik. Festschrift für Willem H. Ph. Römer zur Vollendung seines 70. Lebensjahr mit Beiträgen von Freunden, Schülern und Kollegen*, unter Mitwirkung von Thomas E. Balke, herausgegeben von M. Dietrich, O. Loretz, Münster: Ugarit-Verlag, lk 281–343 (http://www.academia.edu/1569526/%C3%9Cber_mesopotamische_Herrschaftskonzepte._Zu_den_Urspr%C3%BCngen_mesopotamischer_Herrscherideologie_im_3._Jahrtausend – 17. juuni 2015).

Selz, Gebhard J. 2005. *Sumerer und Akkader: Geschichte, Gesellschaft, Kultur*. München: Verlag C.H. Beck.

Selz, Gebhard J. 2008. The Divine Prototypes. Brisch, Nicole (toim). *Religion and Power: Divine Kingship in the Ancient World and Beyond*. Chicago: The Oriental Institute of the University of Chicago, lk 13–31.

Sommerfeld, Walter 1999. *Die Texte der Akkad-Zeit, 1. Das Dijala-Gebiet: Tutub*. IMGULA Münster: RHEMA.

Zgoll, Anette 1997. *Der Rechtsfall der En-hedu-Ana im Lied nin-me-šara*. Dietrich, Manfred & Loretz, Oswald (toim). *Alter Orient und Altes Testament Bd 46*, Münster: Ugarit-Verlag.

Westenholz, Joan Goodnick 1989. Enheduanna, En-Priestess, Hen of Nanna, Spouse of Nanna. Behrens, Hermann & Loding, Darlene & Roth, Martha T. (toim). *Dumu-E₂-DUB-BA-A, Studies in Honor of Ake Sjöberg. Occasional Publications of the Samuel Noah Kramer Fund 11*. Philadelphia: Univ of Pennsylvania Museum, lk 539–556.

Westenholz, Joan Goodnick 1997. *Legends of the Kings of Akkade*. The texts. Mesopotamian Civilizations 7. Winona Lake, Indiana: Eisenbrauns.

Summary

Kingship and Royal Temple Politics in Sumer and Akkad in 2500–2154 BCE

Vladimir Sazonov

Keywords: Akkad, dynasty, ideology, Kish, kingship, Lagash, Nippur, politics, priest, religion, ruler, Sargonic kings, temple, Umma, Ur, Uruk

In this article, the author has raised a few questions concerned with the relations of rulers and temples: temple politics of the rulers of the Late Presargonic period (the Early Dynastic III, ca. 2500–2335 BCE) and the Sargonic period (2334–2154 BCE) in Sumer and Akkad.

The first written records of the subdual of the main temples and sanctuaries by Sumer rulers date back to not earlier than ca 2500–2400 BCE, but this politics of subjection still remained irregular until the end of the Early Dynastic Period and it was not yet a strong ruling instrument used by kings. It seems that during this period these politics were not yet regularly applied by rulers and only some Early Dynastic kings sometimes used them.

However, the situation changed dramatically when Sargon of Agade established the Akkadian Empire in the late 24th century BCE. The Akkadian kings (Sargonids) were the first rulers in the Mesopotamian region who had established a large territorially centralised state with its own administrative system and a relatively complex bureaucracy. On the hierarchical top of the state administration was a strong and powerful king with unlimited power, who was sometimes even deified (e.g. the case of Narām-Su'en of Akkad). The unifying politics of the Akkadian kings were carried out in all spheres of statehood, ideology, and, of course, cult. For that reason, the Sargonic kings tried to unify the calendar systems and rituals. They also tried to create a unified Sumero-Akkadian pantheon that was meant to be universal for all the inhabitants of the empire. Undoubtedly, the Akkadian kings wished to control the peripheral regions of their kingdom. This was the time when the unification of the measurement system also took place.

Certainly some important changes occurred in the state's religious politics – the subjection of priesthood and the most influential temples of the Akkadian state. Sargon and his successors – kings of Akkad – systematically assigned their daughters and sons or other relatives to key positions in temple hierarchies as top administrators, or high priests or priestesses. They wanted to keep the main cults of their state entirely under control, but also to control temples economically, because some temples were quite rich and owned treasuries, slaves, cattle, and land. This became part of the new centralised political course or, to be more exact, the political programme of the Sargonic kings.